

«ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՆՅ ՄԱՀՄԱՆՆԵՐԻ»
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփում
ՀՀ-ում «Կովիդ-19» համավարակի ազդեցությունը
ազատագրկումների ընտրության պրակտիկայի վրա

Ամփոփում
ՀՀ-ում «Կովիդ 19» համավարակի ազդեցությունը ազատազրկումների ընտրության պրակտիկայի վրա

Նախորդ տարի մարդկությանը ցնցեց հիվանդության մի նոր տեսակ, որն իր տարածման տեմպով և ծածկույթով աննախադեպ էր: Դեռևս 2020 թվականի մարտի 11-ին Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ) Կովիդ-19-ը հայտարարեց¹ գլոբալ համավարակ (պանդեմիա): Համավարակը տարածում ունեցավ հասարակական բոլոր շերտերում, որից անմասն չմնացին նաև անազատության մեջ գտնվող անձինք:

Ընդհանրապես ամբողջ աշխարհում բանտարկյալները² հանդիսանում են բացառապես խոցելի խավ, ովքեր փակ հաստատություններում վտանգված են վարակի ներթափանցմամբ ու տարածվածությամբ: Կովիդ-19-ի դեմ պայքարի միջոցները հաճախ ուղղակի անհասանելի են ազատազրկվածներին, իսկ սոցիալական հեռավորության պահպանումն անիրականանալի է և անիրատեսական: Այս ամենին հաճախ նպաստում են բանտերի կենցաղային ոչ բավարար պայմանները, կուտակումները, անձնային տարածքի բացակայությունը կամ սակավությունը, գերբնակեցումը: Կովիդ-19-ը աղետալի հետևանքներ է ունեցել ամբողջ աշխարհում: Ամենատարբեր հետազոտություններով, սույն թվականի փետրվարի 18-ի դրությամբ, աշխարհի 122 երկրներում ավելի քան 523 հազար բանտարկյալի մոտ ախտորոշվել է Կովիդ-19-ի դրական պատասխան, իսկ ավելի քան 3500-ը մահացել է այս վիրուսից³:

Համավարակը՝ դրսևորման տարբեր աստիճաններով, ազդել է նաև տարբեր համակարգերի, ինստիտուտների վրա: Կովիդ-19-ին դժվարությամբ են արձագանքում հատկապես պետական կառավարման ու դատական համակարգերը, որոնք, առանց այդ էլ ռիզիկո են իրենց բնույթով: Ընդհանրապես քրեական արդարադատության համակարգերը ճգնաժամի մեջ էին մինչև համաշխարհային համավարակը: Այժմ աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների կառավարությունները պայքարում են բանտերում վիրուսը զսպելու ուղղությամբ՝ վտանգելով ինչպես բանտում գտնվող անձանց (թե՛ աշխատակիցներ, թե՛ բանտարկյալներ), այնպես էլ ընդհանուր բնակչության կյանքը:

Տվյալ Ձեկույցի ստեղծման նպատակն է ուսումնասիրել Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական արդարադատության համակարգի հակազդման գործընթացն ու յուրահատկությունները Կովիդ-19-ին (եթե կան)՝ կարևորելով հատկապես ազատազրկմանն այլընտրանք խափանման միջոցների ու պատժատեսակների կիրառման պրակտիկան: Առանձին ուշադրություն է դարձվել նաև պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման պրակտիկային, համեմատվել և վերլուծվել են ազատվածների թվային տվյալները մինչև և Կովիդ-19-ից հետո:

Ուսումնասիրության ընթացքում շեշտադրել են հետևյալ երեք հիմնական գործոններ.

¹ Հասանալի է հետևյալ հղումով՝ <https://time.com/5791661/who-coronavirus-pandemic-declaration/>:

² Սույն տեքստում և ողջ զեկույցում «բանտարկյալ» կամ «ազատազրկված» տերմիններն օգտագործվում են բնորոշելու համար ազատությունից զրկված անձին՝ անկախ նրանց իրավական կարգավիճակից: Անհրաժեշտ է դիտարկել, որ այդ տերմինները ներառում են թե՛ կալանավորվածներին, և թե՛ դատապարտյալներին, քանի դեռ հատուկ անդրադարձ չի կատարվել և չեն առանձնացվել նրանց իրավական կարգավիճակները:

³ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.jpp.org.pk/covid19-prisoners/>:

- 1) Ազատագրկմանն (կալանավորմանն) այլընտրանք խափանման միջոցների կիրառման պրակտիկան.
- 2) Որոշակի ժամկետով ազատագրկման ձևով պատժատեսակի կիրառման պրակտիկան.
- 3) Դատապարտյալների՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման պրակտիկան:

Տվյալ հետազոտության առաջնային խնդիրներն են հանդիսացել

- 1) Պարզել Կովիդ-19 համավարակի ազդեցությունը դատարանների կողմից ազատագրկմանն այլընտրանք խափանման միջոցների և պատժատեսակների, ինչպես նաև պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումների կայացման վրա:
- 2) Պարզել այդ որոշումների կայացման համար հիմք հանդիսացող քրեական արդարադատության մարմինների միջնորդությունների, զեկույցների և այլ նյութերի հիմնավորվածությունները Կովիդ-19 համավարակի համատեքստում:
- 3) Պարզել, Կովիդ-19-ով պայմանավորված համընդհանուր արգելափակումների (լոքդաուն) ազդեցությունը կիրառված ազատագրկումների երկարաձգման (անտեղի) վրա:
- 4) Ներկայացնել ազատագրկման և ազատագրկմանն այլընտրանք միջոցների ծախսային տարբերությունները և այլընտրանքային միջոցների սոցիալական ազդեցությունը:
- 5) Ներկայացնել միջազգային կառույցների կողմից բանտային համակարգերի համար Կովիդ-19 համավարակով պայմանավորված առաջարկվող ստանդարտները, փաստաթղթերն ու ամփոփ փորձը:
- 6) Ոլորտի պատասխանատուներին, որոշում կայացնողներին ներկայացնել հետազոտության հենքով առաջարկություններ՝ ոլորտը բարեփոխելու ուղղությամբ:

Զեկույց կազման ընթացքում կիրառվել են փաստաթղթերի վերլուծության, երկրորդային տեղեկատվության վերլուծության և վիճակագրական վերլուծության մեթոդները:

Զեկույցը կազմված է չորս բաժիններից:

Առաջին բաժնում քննարկվում են կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու, ազատագրկման ձևով պատժատեսակների կիրառման, ինչպես նաև պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման պրակտիկան և առանձնահատկությունները:

Երկրորդ բաժնում ներկայացվում է ազատագրկմանն այլընտրանք միջոցների կիրառման ֆինանսական և սոցիալական ազդեցության առավելությունները, վերլուծվում ազատագրկման ձևով հարկադրանքի միջոցների ծախսային տվյալները և համեմատվում ազատագրկում չենթադրող միջոցների հետ:

Երրորդ բաժինը ներառում է Կովիդ-19 համավարակով պայմանավորված միջազգային տարբեր կառույցների (Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտե (ԿԽՄԿ/ICRC), Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն (ԱՀԿ/WHO), ՄԱԿ թմրամիջոցների և հանցավորության գրասենյակ (ՄԱԿ ԹՀԳ/UNODC), Եվրոպայի խորհրդի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտե (ԽԿԿ/CPT), Միջազգային բանտային բարեփոխումներ (ՄԲԲ/PRI), Համաեվրոպական պրոբացիոն կոնֆեդերացիա (ՀՊԿ/CEP) և այլն) արձագանքները, ռազմավարությունները, պահանջներն ու առաջարկությունները՝ բանտային համակարգերի վերաբերյալ: Ուսումնասիրության տվյալ բաժնում ներկայացվել

են նաև Եվրոպական տարբեր երկրների տվյալները Կովիդ 19-ի առկայության պայմաններում կիրառված ազատագրկման այլընտանքային մեխանիզմների վերաբերյալ:

Չորրորդ բաժնում ներկայացված են առաջարկություններ, որոնք կարող են կիրառելի լինել ոլորտի քաղաքականություն մշակողների և իրավակիրառների համար:

Խոսելով Ձեկույցում իրականացված վերլուծական աշխատանքի մասին, պետք է նշել, որ Ձեկույցի շրջնականերում ուսումնասիրվել են 2018-2020 թվականների ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության դատարանների կողմից ազատագրկումների կիրառման թվային ցուցանիշները: Ուշադրություն է դարձվել հատկապես կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ նախաքննական մարմնի կողմից դատարան ներկայացված միջնորդություններին, դատարանի կողմից այդ միջնորդությունները լիովին կամ մասնակի բավարարելուն կամ մերժելուն: Դիտարկվում է նաև քննված և ավարտված գործերի թվաքանակում ազատագրկման ձևով պատիժների նշանակման, ազատագրկումը պայմանականորեն չկիրառելու և ազատագրկում չենթադրող պատժատեսակների կիրառման հավասարակշռումը՝ վերը ներկայացված ժամանակահատվածների կտրվածքով: Համեմատությունն ու վերլուծությունն առավել ուշագրավ և տեսանելի դարձնելու նպատակով այլ գործոններ ևս դիտարկվել են համընդհանուր ազատագրկումների փիլիսոփայության և պրակտիկայի համատեքստում:

Դատական իշխանության պաշտոնական կայքի⁴ վիճակագրությունների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ի համեմատ 2018 և 2019 թվականների, 2020 թվականին նվազել են ազատագրկման ձևով պատիժների ընտրությունն ու կիրառումը՝ հոգուտ ազատագրկման հետ չկապված պատիժների կիրառության կամ ազատագրկման ձևով պատիժները պայմանականորեն չկիրառելու և ազատագրկման հետ չկապված սուղանք պատժատեսակի:

Եթե 2018 թվականին, ըստ էության, քննվել և կայացվել է 2295 դատավճիռ, դատապարտյալների թիվը՝ 1963, 2019 թվականի ընթացքում, ըստ էության, քննվել և կայացվել է 1973 դատավճիռ, դատապարտյալների թիվը՝ 1556⁵, ապա 2020 թվականի ընթացքում ավարտված 2607 գործերից քննվել է ըստ էության և դատավճիռ կայացվել 2325 գործով: Կայացված դատավճիռներով դատապարտյալների ընդհանուր թիվը կազմում է 1954, որից.

- 960-ի նկատմամբ կայացվել է ազատագրկման ձևով պատիժ (դատապարտյալների ընդհանուր թվի 49%-ը):
- 109-ի նկատմամբ կիրառվել է կալանք պատժատեսակ (դատապարտյալների ընդհանուր թվի 6%-ը): Ընդհանուր առմամբ, 1069-ի նկատմամբ կիրառվել է ազատագրկման հետ կապված պատիժ, որը կազմում է դատապարտյալների ընդհանուր թվի 55%-ը:
- Տուգանք պատժատեսակ կիրառվել 863-ի նկատմամբ, որը կազմում է դատապարտյալների ընդհանուր թվի 44%-ը:
- Ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել 722 անձի նկատմամբ, որը կազմում է ընդհանուր ազատագրկումների (1069) 68%-ը:

Ձեկույցի տվյալ հատվածի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ.

⁴ Տես՝ <http://court.am/hy/statistic>:

⁵ Ծանոթություն. Թվով 4 անձի նկատմամբ կիրառվել է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց:

1) 2020 թվականին, դատապարտյալների ընդհանուր թվի (1954) կեսից ավելին ենթարկվել է ազատազրկման ձևով պատժատեսակի:

2) Առկա պրակտիկան հաշվի առնելով՝ ենթադրվում է, որ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվում գլխավորապես որոշակի ժամկետով ազատազրկումների դեպքում, այլ ոչ կալանքի: Ուստի, ենթադրվում է, որ որոշակի ժամկետով ազատազրկվածներից (960) 75%-ի նկատմամբ կիրառվել է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը, ինչը խրախուսելի է:

3) Այդուհանդերձ, ընդհանուր մոտ 238 ազատազրկվածների նկատմամբ կիրառվել է փաստացի ազատազրկում (այսինքն՝ մոտ 25%):

4) Թեպետ, առայժմ, ՀՀ ԱՆ պրոբացիայի ծառայությունը դատարանին չի ներկայացնում մինչդատավճռային զեկույցներ, այդուհանդերձ, այս դատապարտյալները մեծապես կարող էին (հավանականորեն) լինել հասարակությունում՝ նշված ծառայության վերահսկողության տակ՝ հենվելով անձի քրեածին ոիսկերի ու կարիքների վերաբերյալ Պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացված զեկույցների վրա:

5) Դեռևս առկա են խնդիրներ՝ ՀՀ քրեակատարողական ու Պրոբացիոն ոլորտների 2019-2023 թվականների ռազմավարությամբ⁶ հաստատված պատժողականից դեպի վերականգնողական արդարադատության անցման ճանապարհին: Դեռևս ամենահաճախ հանդիպող պատժատեսակը մնում է ազատազրկումը, ինչը երկարատև ու հասցեական ազդեցության կարիք ունի:

Հայաստանի Հանրապետությունում ազատազրկման ձևով պատժատեսակների և դրանց պայմանականորեն չկիրառելու կամ ազատազրկմանն այլընտրանք պատժատեսակներ կիրառելու պրակտիկայից տարբերվում է ազատազրկման ձևով խափանման միջոցների կիրառման դինամիկան: Եթե ազատազրկման ձևով պատժատեսակների կիրառման նվազեցմանը զուգընթաց 2018-2020 թվականների ընթացքում աճել են այդ պատժատեսակները պայմանականորեն չկիրառելու և հանցանք գործած անձանց հասարակությունում թողնելու դեպքերը, ապա նույն ժամանակահատվածի կտրվածքով պատկերը քիչ այլ է կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու պրակտիկայում:

Եթե 2018 թվականի ընթացքում, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության, դատական ակտերի և դատական հանձնարարությունների կատարման հետ կապված միջնորդությունների վերաբերյալ դատական գործերով ՀՀ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների գործունեության վերաբերյալ հաշվետվությունների համաձայն, Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարաններում ստացվել է 21610 գործ⁷ (այդ թվում՝ նախորդ տարվանից հաշվետու տարի փոխանցված 935 գործ), որից կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին 2043 միջնորդություն (գործ), որից ավարտվել է 2041 գործ⁸, իսկ 2019 թվականի ընթացքում՝ Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարաններում ստացվել է 21729 գործ⁹ (այդ թվում՝ նախորդ տարվանից հաշվետու տարի փոխանցված 1335 գործ), որից կալանքը որպես

⁶ Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 28 նոյեմբերի 2019 թվականի թիվ 1717-Լ որոշում «Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի 2019-2023 թվականների ռազմավարությունը, դրա իրականացման 2019-2023 թվականների միջոցառումների ծրագիրը, ծրագրի ֆինանսական գնահատականը և ծրագրի կատարումը համակարգող խորհրդի ձևավորման և գործունեության կազմակերպման կարգը հաստատելու մասին», Ընդհանուր դրույթներ, կետ 2: Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/33014/>:

⁷ Ծանոթություն. թվով 35 միջնորդություն միացվել է, 77-ը վերադարձվել է, 8-ով որոշում չի կայացվել, 1-ը կարճվել է, 66-ը ուղարկվել է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան:

⁸ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://court.am/hy/statistic-inner/3>:

⁹ Ծանոթություն. թվով 79 միջնորդություն միացվել է, 38-ը վերադարձվել է, 23-ով որոշում չի կայացվել:

խափանման միջոց կիրառելու մասին 1984 միջնորդություն (գործ), որից ավարտվել է 1981 գործ¹⁰, ապա 2020 թվականին՝ ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարաններում ստացվել է 1976 միջնորդություն կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ, որից քննվել և ավարտվել են 1975 միջնորդություններ¹¹:

Ուսումնասիրությունը փաստում է, որ 2018-2020 թվականների ընթացքում նվազել են թե՛ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունների, և թե՛ դրանք բավարարելու թվային ցուցանիշները: Պետք է փաստել նաև, որ 2018 թվականի համեմատությամբ 2020 թվականին միջնորդությունների և դրանց բավարարման ցուցանիշները նվազել են համամասնորեն: Մասնավորապես, 2020 թվականին 242-ով կամ մոտ 8%-ով նվազել են կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունները (3363-3121) և նույնական նվազել են նաև այդ միջնորդությունները բավարարելու ցուցանիշները 91%-ից իջնելով 83%-ի: Մինևույն ժամանակ 2018-2020 թվականներին նվազել են նաև գրավի միջնորդության և դրա բավարարման ցուցանիշները: Այստեղ պետք է նշել, որ դեռևս 2020 թվականի ապրիլի 14-ին «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ Օրենքի հոդված 9-ի ուժով փոփոխություն է կատարվել խափանման միջոց գրավի ինստիտուտում: Այս փոփոխությունների արդյունքում գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածը վերաշարադրվել է, ինչի արդյունքում գրավը դիտարկվում է ոչ միայն կալանքին այլընտրանք, այլ ինքնուրույն խափանման միջոց, որ կարող է կիրառվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից¹²: Սակայն, առկա հաշվետվություններում համապատասխան ցուցիչները դեռևս չեն փոփոխվել, ինչի արդյունքում դժվար է եզրահանգել, թե 2020 թվականի ընթացքում գրավի թվով 454 միջնորդություններից որոնք են կիրառվել նախաքննական մարմինների կամ դատարանի կողմից:

Այսպիսով, անդրադառնալով ՀՀ-ում ազատագրկման ձևով խափանման միջոցի միջնորդություններին ու դրանց կիրառման պրակտիկային, կարելի է եզրահանգել, որ.

1) Երեք տարիների կտրվածքով համեմատություններն ու վերլուծությունը վկայում են, որ 2018-2020 թվականների ընթացքում դրական փոփոխություն է կրել կալանավորման վերաբերյալ միջնորդությունների ներկայացման և դրանք կիրառելու պրակտիկան: Որոշակի նվազում է նկատվում այս ցուցանիշում:

2) Խիստ կարևոր է, նաև որ 2020 թվականի ապրիլից ի վեր գրավը կարող է կիրառվել նաև որպես ինքնուրույն խափանման միջոց և կալանքի ընտրությունը այնուհետ գրավով փոխարինելու գործընթացն այլևս անցյալում է: Այս իմաստով, շատ կարևոր է, որպեսզի քրեական արդարադատության մարմինները համարժեք փոփոխություններ կատարեն իրենց կողմից վարվող հաշվետվություններում՝ ցույց տալու համար գրավը միջնորդող կամ կիրառող մարմինը (այդ թվում՝ նախաքննական մարմինը):

3) Ցուցանիշների վերլուծությունը վկայում է, որ, հիշյալ երեք տարիների համեմատությամբ, Կովիդ-19 համավարակով պայմանավորված, մեծ փոփոխությունների չի ենթարկվել կալանքի միջնորդությունների ու դրանց կիրառման գործընթացը: Գրեթե անփոփոխ են մնում թե՛ միջնորդությունների, և թե՛ դրանց կիրառման թվային ցուցանիշները:

4) Այստեղ խնդրահարույց գործոններից է նաև այն, որ ի տարբերություն պատիժների վերաբերյալ հաշվետվությունների, կալանավորվածների վերաբերյալ չկան սեռատարիքային կամ այլ հիմքով չափորոշիչներ: Ինչի արդյունքում, դժվար է եզրահանգել, թե, դիցուք, Կովիդ-

¹⁰ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://court.am/hy/statistic-inner/185>:

¹¹ Հաշվետվությունը հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://court.am/hy/statistic-type/17>

¹² ՀՕ-196-Ն, 14,04,2020 թվական, հոդված 9: Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.arlis.am/>:

19 համավարակի պայմաններում քանի 50-60 և ավելի տարիքով անձի նկատմամբ է կիրառվել այս միջոցը: Այս տարիքը ԱՀԿ կողմից ճանաչվել է առավել ռիսկային խումբ՝ նաև ազատագրված վայրերում:

5) Դեռևս խնդրահարույց է մնում այն հանգամանքը, որ կալանավորումների վերաբերյալ դատարան ներկայացված միջնորդությունների 80-90 տոկոսը բավարարվում են: Իհարկե, սույն ցուցիչը կարող է վկայել նաև նախաքննության մարմինների առավել արդյունավետ աշխատանքի ու առավել հիմնավոր միջնորդություններ ներկայացնելու փաստի մասին, սակայն, ինքնին փաստը, որ ազատագրվում ենթադրող խափանման միջոցը դատարանի կողմից կիրառվում է գրեթե բոլոր դեպքերում, կարող է վկայել նաև առավել «պատժողական» մոտեցումների մասին: Այն կարող է վկայությունը լինել նաև հանգամանքի, որ ազատագրվում ենթադրող միջոցները չեն կիրառվում որպես բացառիկ ու ամենավերջին միջոց:

6) Սակայն, այս ուղղությամբ անհրաժեշտ են բազմաշերտ վերլուծություններ, որ կարծում ենք, ապագայում կիրականացվի՝ հաշվի առնելով թե՛ հանցավորության ընդհանուր դինամիկան, թե՛ տվյալ տարում քննված գործերն ու ավարտված գործերը, ներգրավված մեղադրյալների թիվը, նրանց կողմից կատարված հանցանքը, ապա նաև դրանց հենքով կալանքի միջնորդություններն ու դրանց լուծման ընթացքը:

7) Այս ամենի համար անհրաժեշտ է վերանայել ողջ քրեական արդարադատության համակարգի կողմից հաշվետվությունների ձևանմուշները՝ դրանք դարձնելով առավել ինտեգրված, համընկնող, չափելի, կանխատեսելի և թափանցիկ:

8) Առկա հանրային հաշվետվություններում դեռևս բացակայում են համակարգված տեղեկատվություն բոլոր տեսակի խափանման միջոցների միջնորդությունների ու դրանց կիրառման պրակտիկայի մասին (գրավից ու կալանքից գատ):

9) Կարծում ենք՝ կալանքի կիրառման կամ դրա հնարավոր չարաշահման վրա դեռևս իր ազդեցությունն ունի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումն առ այն, որ այս խափանման միջոցի ընտրության համար առանցքային հիմք է դիտարկվում կատարված հանցանքը և ՀՀ ՔրՕ-ով սահմանված պատժաչափը: Առավելապես հենց 1 տարուց առավել պատժաչափի նախատեսման դեպքում, գրեթե բոլոր արարքները կարող են դիտարկվել կալանքի միջնորդության «հիմք»:

10) Կարևոր է նաև նախաքննական մարմնի և դատարանների խիստ ծանրաբեռնվածության խնդիրը: Տարվա կտրվածքով միայն առաջին ատյանի դատավորները քննում են քսան հազարից ավելի օպերատիվ-հետախուզական, խափանման միջոցների և այլ բնույթի անհապաղ գործեր: Քրեական մասնագիտացմամբ ընդամենը 60 դատավորին ամսվա կտրվածքով բաժին է ընկնում միջինը մոտ 30 նմանատիպ գործ (օրինակ՝ 2020թ. միայն կալանքի ու գրավի վերաբերյալ միջնորդությունները կազմել են 3575 գործ): Ու թեև, սույն Ձեկույցը նպատակ չի հետապնդում դիտարկել, համեմատել կամ վերլուծել քննված գործերի արդյունավետությունը, այդուհանդերձ, անձին ազատությունից զրկելու հետ կապված ցանկացած հարց, որպես հանցանք գործածի նկատմամբ ծայրահեղ ու ամենավերջին մոտեցում, պիտի քննության արժանանա հավուր պատշաճի ու համարժեք ժամկետներում:

Ինչ վերաբերում է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտին, ապա պատժի ազատականացման և պատժողական քաղաքականության նվազման ցուցիչներից է ոչ միայն քրեակատարողական հիմնարկները բնակեցնելու գործընթացը, այլև ՔԿ հիմնարկից դեպի հասարակություն վերադարձի ապահովումը: Հատկապես Կովիդ-19 համավարակի պայմաններում ԱՀԿ և այլ կազմակերպություններ անդամ երկրներին առաջարկել են պատժից ազատման ինստիտուտի ակտիվացում: Ուստի Ձեկույցում անդրադարձ է կատարվել նաև 2020 թվականի ընթացքում ՀՀ Քրեակատարողական հիմնարկներից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման պրակտիկային:

Ըստ հետազոտության տվյալների 2020 թվականի ընթացքում ստացվել է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման 336 միջնորդություն, որին ավելացել է նախորդ տարվանից փոխանցված 39 գործեր: Տարվա ընթացքում քննված 375 միջնորդություններից ավարտվել է 328-ը, անավարտ մնացել 43-ը, իսկ առանց քննության է թողնվել 3 միջնորդություն: Տարվա ընթացքում ավարտված 328 գործերից (միջնորդություններից) բավարարվել է 150-ը կամ ավարտված գործերի 46%-ը, իսկ մերժվել է 170-ը կամ ավարտված գործերի 52%-ը:

Չնայած երկրում ստեղծված համաճարակային իրավիճակին պատժի ազատականացման կամ պատժողական քաղաքականությունից անցման գործընթացում դեռևս խնդրահարույց են մնում Քրեակատարողական ու Պրոբացիայի ծառայությունների մոտեցումները, քանի որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ Պրոբացիայի կողմից կազմված և ՔԿ ծառայությանը տրամադրված զեկույցների գերակշիռ մասը գնահատվել են «բացասական»: Այսպիսով, 2020 թվականի ընթացքում Պրոբացիայի ծառայության կողմից վերահսկողություն է իրականացվել 1611 անձի նկատմամբ, որից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ իրականացվել է 365 վարույթ: Պատիժ կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 195 անձ: Նշված ժամանակահատվածում Պրոբացիայի ծառայության կողմից կազմվել է 698 զեկույց, որից 121-ը (կամ 17,3%-ը) դրական եզրակացությամբ, իսկ 577-ը (կամ 83,7%-ը) բացասական եզրակացությամբ: Հատկանշական է, որ զեկույցներից 204-ը կազմվել են կրկնակի և ավելի անգամ¹³:

Պատժից ազատման կամ անձին դեպի հասարակություն վերադարձնելու գործընթացը ներառում է նրա հետ նախապատրաստական աշխատանքների կատարումը, որն իրենից ներկայացնում է անձի պատժի կրման պայմանների խրախուսական փոփոխությունները՝ փոխելով քրեակատարողական հիմնարկի մեկուսացվածության աստիճանը (փակից կիսափակ, կիսափակից կիսաբաց, կիսաբացից բաց տիպի ուղղիչ հիմնարկների միջև) և առավել մոտեցնելով անձին հասարակություն վերադարձին: Այսպիսով, 2020 թվականի ընթացքում ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնում գործող դատապարտյալների Տեղաբաշխման Հանձնաժողովի որոշմամբ, 51 անձ պատիժը կրելու համար կիսափակ տիպի ուղղիչ հիմնարկից տեղափոխվել է կիսաբաց տիպի ուղղիչ հիմնարկ, իսկ կիսաբաց տիպի ուղղիչ հիմնարկից բաց տիպի ուղղիչ հիմնարկ՝ 22 անձի:

Ընդհանուր առմամբ կարևորում է նաև պետության կողմից իրականացվող միջոցառումներ, որոնք ուղղված են քրեակատարողական հիմնարկներում նոր կորոնավիրուսային վարակի տարածումը կանխելուն: Իրականացված գործողությունների արդյունքում համաձայն ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական վարչության կողմից տրամադրված տեղեկատվության՝ 2020 թվականի ապրիլ-դեկտեմբեր ամիսների ընթացքում ՔԿ հիմնարկներում պահվող ազատազրկվածներից (ներառյալ դատապարտյալներն ու կալանավորված անձինք) վարակվել են թվով 39-ը: Ընդ որում ՀՀ ԱՆ 7 ՔԿ հիմնարկներում ընդհանրապես որևէ ազատազրկված չի վարակվել («Նուբարաշեն», «Վանաձոր», «Երևան-Կենտրոն», «Գորիս», «Արթիկ», «Աբովյան» և «Արմավիր»):

Այսպիսով, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, անձին դեպի հասարակություն վերադարձին նախապատրաստելու գործընթացների վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրությունը փաստում է, որ.

1) Ըստ էության, Կովիդ-19 համավարակով պայմանավորված առանձնահատուկ փոփոխություններ այս համակարգում չեն կատարվել: Դատարանները քննել են նույնական

¹³ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://probation.am/hy/vichakagrutyun-hashvetvutyun>:

քանակի գործեր, կայացրել որոշումներ, ՔԿ հիմնարկներն ու Պրոբացիայի տարածքային ստորաբաժանումները կատարել են ՊՎ ազատման համար անհրաժեշտ գործողություններ և այլն: Առնվազն ԴՍՏԱԼԵՔՍ համակարգով, ՊՎ ազատման վերաբերյալ որոշումները (երկրորդային) չեն պարունակել համավարակի հիմնավոր պատճառ կամ հենք:

2) Ի տարբերություն 2019 թվականի՝ 2020 թվականին առավել բարձրացել են ՊՎ ազատման վերաբերյալ միջնորդությունների մերժումների ցուցանիշները ՀՀ առաջին առյուծի դատարաններում:

3) Առավել հատկանշական ու խնդրահարույց է, որ դատապարտյալների հետ տարիներ շարունակ աշխատած ՔԿ հիմնարկները կամ առնվազն ՊՎ ազատման միջնորդությանը նախորդող 80 օրվա ընթացքում մանրամասն ուսումնասիրություն կատարած Պրոբացիայի ծառայությունը բացասական զեկույցներ է կազմել 80-85%-ով:

4) Չնայած տարիների ընթացքում ՀՀ ՊՎ ազատման համակարգերի փոփոխությունների՝ այդուհանդերձ, դեռևս խնդրահարույց են մնում բազմաթիվ հարցեր՝ կապված անձի ռիսկայնությունը գնահատող գործիքակազմի, բալային համակարգի և այլ գործընթացների հետ:

5) Վերլուծությունները վկայում են, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն և գործնականում (ընդհուպ կիրառվող գործիքակազմի մակարդակում) առանձնացնել պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման (ՊՎԱ) և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտները¹⁴: Թեև երկու ինստիտուտն էլ նպաստում է դատապարտյալի՝ հասարակությանն ու ազատությանն առավել մոտենալուն, այդուհանդերձ, դրանք ենթադրում են անձի անվտանգության, հասարակությունում կրկին հանցանք գործելու հավանականության ու հասարակությունում վերաինտեգրվելու երաշխիքների տարբեր աստիճաններ: Ուստի նպատակահարմար է, որ տարբեր լինեն նաև մոտեցումները նրան գնահատելիս՝ հատկապես ցմահ ազատազրկման ձևով պատիժ կրողների առումով անձինք, ովքեր այս կամ այն հիմքով գնահատվել են որպես վտանգավորներ լայն հասարակության համար, դեռևս չի նշանակում նույնական գնահատական այլ ՔԿՀ կամ ՔԿՀ-ի այլ մասնաշենք տեղափոխվելու համար: Այս առումով, անհրաժեշտ է շեշտակի փոփոխություն կատարել Քրեակատարողական օրենսգրքում և ոլորտի բոլոր ինստիտուտների կիրարկումն (այդ թվում՝ ՊՎԱ, տեղաբաշխման կարգ, կարճաժամկետ մեկնումներ և այլն) ապահովել ոչ թե հանցանքի ծանրության աստիճանի, այլ անձի՝ նրա վարքի դինամիկայի և հասարակությունում հնարավոր վտանգավորության աստիճանի հենքով:

6) Պրոբացիայի ծառայությունները նպաստում են հանրային անվտանգությանն ու պատշաճ արդարադատությանը¹⁵: Ուստի, զեկույցի, հաշվետվությունների և այլ տեղեկատվության տրամադրմամբ «ծառայություն է մատուցվում» հատկապես որոշում կայացնողներին (նախաքննության փուլում՝ դատախազներին և/կամ դատավորներին, դատական քննության փուլում՝ դատավորներին): Դիցուք՝ ՊՎԱ հարցում, Պրոբացիայի ծառայությունը զեկույց է տրամադրում դատարանին՝ աջակցելով առավել անաչառ ու անկողմնակալ որոշում կայացնելու հարցում: Ուստի հենց դատարանի կողմից և ուղիղ Պրոբացիայի ծառայությունից է պահանջվում զեկույց, այլ ոչ թե ազատազրկման ձևով պատիժ կատարող հիմնարկից կամ այլ իրավասու մարմնից:

7) Պրոբացիայի ծառայությունը խորհրդատվական, մասնագիտական կարծիք հայտնող մարմին է, որն արտահայտվում է ըստ դատարանի ցանկության ու պահանջի՝¹⁶ որոշում կայացնող մարմնին զեկույց տրամադրելով: Այն անհրաժեշտ է լինում, երբ դատարանը ՊՎԱ մասին որոշում պիտի կայացնի որոշակի «բարդ դեպքերում» (կախված անձից, ՔԿ հիմնարկում իրականացված աշխատանքների արդյունավետության

¹⁴ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածը վերագրված և դիսպոզիցիան նախատեսում է հենց նույնական մոտեցում:

¹⁵ Եվրոպական պրոբացիոն կանոններ (2010/1), հիմնական սկզբունք 1:

¹⁶ Եվրոպական պրոբացիոն կանոններ (2010/1), հիմնական սկզբունք 11:

գնահատումից, պատժի չկրած մասի տևողությունից և այլն): Ուստի թե՛ բովանդակային, իմաստային և թե՛ ֆինանսական ծախսատարության առումով (տրանսպորտ, աշխատավարձ, թուղթ, անձնական գործեր և այլն), նպատակահարմար չէ, որպեսզի Պրոբացիայի ծառայությունը պարտադիր կարգով կազմի գեկույցներ՝ ազատման նախապատրաստվող բոլոր դատապարտյալների վերաբերյալ, առավել ևս նրանց համար, ում պատժի լրիվ կրմանը մնացել են հաշված ամիսներ:

8) Թե՛ ՔԿ հիմնարկի և թե՛ Պրոբացիայի ծառայության կողմից կազմվող գեկույցները «դրական» ու «բացասական» լինելու փոխարեն, խիստ անձակենտրոն ուսումնասիրություններ են և դեպքից դեպք խիստ տարբեր են: ՔԿ հիմնարկների դեպքում այդ գեկույցները վերաբերվում են դատապարտյալի վարքի դինամիկային (ՔԿՀ մուտք գործելու կամ դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից մինչև ՊՎԱ ներկայացման պահը), թե վարքն ու այլ հանգամանքներ ինչպես են փոփոխվել պատժի կրման ողջ ընթացքում: Իսկ Պրոբացիայի պարագայում այդ գեկույցները վերաբերվում են լուրջ երկկողմանի պատասխանատվությունների. մի կողմից դատապարտյալի պատասխանատվություն, որ համաձայն է պրոբացիոն ծառայողի կողմից առաջարկված պայման-պարտականությունների կատարմանը հասարակությունում և Պրոբացիայի պատասխանատվություն, որ կան հստակ երաշխիքներ անձի վարքը վերահսկելու և նրա սոցիալական վերականգնման համար¹⁷: Վերջին երաշխիքները շատ անձակենտրոն են, և եթե մեկ անձի մոտ, օրինակ, «կրթությունը» կամ «ընտանեկան հարաբերությունների կարգավորումը» խիստ պարտադիր ու առաջնային կարող է դիտարկվել, մյուս դեպքում՝ «կրթության» բացակայությունը կարող է երկրորդային և ոչ այնքան կարևոր լինել սոցիալական վերականգնման տեսակետից: Վերջնական որոշումը կայացնում է դատարանը՝ հենվելով հենց այն վերլուծության վրա, որ կատարվել է Ջեկույցում: Ուստի չափազանց կարևոր է, որ գեկույցները չլինեն որևէ մարմնի կողմից նախապես գնահատված «դրական» կամ «բացասական»:

9) Պրակտիկան և ներկայացված հաշվետվությունների վերլուծությունը վկայում են, որ հատկապես պատիժ կատարող մարմինների դիրքորոշումը «ուղղման» վերաբերյալ, որոշակի փոփոխությունների կարիք ունի: Այն, որպես կանոն, պատիժ կատարող հատկապես ՔԿ հիմնարկների կողմից, դիտարկվում է որպես վերջնարդյունք, ավելին, այդ վերջնարդյունքին պիտի հասնել հենց ազատագրվման ընթացքում: Հաճախ նաև սա կարող է պատճառ հանդիսանալ այն պրակտիկայի, որ հենց իրենց կողմից տարիներ շարունակ վերահսկված դատապարտյալների գեկույցների 80%-ից ավելին բացասական են: Իրականում, անձի ուղղումը տևական պրոցես է, և այն չի կարող և չպետք է ավարտվի հենց ՔԿ հիմնարկում, այլապես իմաստագրվում է հասարակությունում նրանց նկատմամբ ծավալուն վերասոցիալականացման ծրագրերը, որ իրականացվում է Պրոբացիայի ծառայության կողմից: Այս իմաստով, անհրաժեշտ է նաև փոփոխություն կատարել գործող Քրեակատարողական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածում՝ ուղղումը դիտարկելով որպես գործընթաց և ոչ վերջնարդյունք:

10) ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ՊՎ ազատման համաձայնության վերաբերյալ դիմումով դատապարտյալի պատճառաբանության իրավունքն անհասկանալի է՝ առնվազն պրակտիկ գործածության տեսակետից: Առավել կարևոր ու, պետության պատասխանատվության տեսակետից, կիրառելի է հատկապես ՊՎ ազատման մերժման պատճառների բացահայտումը:

11) Նույն 115-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ պարբերությամբ նախատեսվում է դատապարտյալի դիմումը ստանալուց հետո ծանուցել ՀՀ ԱՆ ՔԿ Վարչություն, ինչը նոր օղակ է ավելացնում ՊՎԱ գործընթացում, պարզ չէ, ստանալուց հետո Վարչության արձագանքի հնարավոր ձևերը և ՔԿ հիմնարկների հետագա գործողությունները և այլն: Սույն կարգավորումը և հավելյալ մարմնի ավելացումը գործնականում կարող է խիստ

¹⁷ Եվրոպական պրոբացիոն կանոններ (2010/1), Կանոններ 59-63:

աննպատակահարմար, անարդյունավետ ու ծախսատար լինել՝ հաշվի առնելով առնվազն հետևյալ հանգամանքները.

ա) ՔԿ վարչության Կանոնադրությամբ սահմանված վերահսկողության գործառնություններն¹⁸ ուղղակիորեն չեն ենթադրում Վարչության բոլոր ստորաբաժանումների աշխատակիցների կողմից ՔԿ հիմնարկներում պահվող բոլոր դատապարտյալների մասին իրազեկվածություն (առնվազն՝ անվտանգության ապահովման, սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների, կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հաշվառման բաժիններ): Ուստի, հարյուրավոր գործերի թղթային տարբերակով վերանայումը չի կարող հանգեցնել արդյունավետ աշխատանքի:

բ) Վարչության վերը նշված ստորաբաժանումների աշխատակիցների թվաքանակը և նրանց գործառնական ծանրաբեռնվածությունը չի կարող բավարարել նման ծավալի աշխատանքն իրագործելու համար, եթե հաշվի առնենք նաև այն հագամանքը, որ ՊՎԱ ինստիտուտի 2006 թվականից առ այսօր կատարված փոփոխությունների արդյունքում, բացառությամբ Աբովյան և Գորիս ՔԿ հիմնարկների, բոլոր ՔԿ հիմնարկները Վարչություն են ներկայացնելու հարյուրավոր գործեր:

գ) Նույն անձի վերաբերյալ կազմված նման քանակությամբ թղթատարությունը, հնարավոր տրանսպորտային, փոստային ու այլ ծախսերը չեն կարող արդյունավետ համարվել:

12) Ավելին, անհրաժեշտության դեպքում, Պրոբացիայի ծառայությանը ծանուցելիս, անհրաժեշտ է տրամադրել ճիշտ այն փաստաթղթերը, որոնք նախատեսված են ՔԿ վարչություն ներկայացնելու համար, որպեսզի ՔԿՀ մուտք գործելուց առաջ արդեն, պրոբացիայի աշխատակիցը նախապես պատկերացնի, թե ում հետ պիտի հանդիպի:

13) Նույն տեղում 4-րդ մասի առաջին պարբերությունում նախատեսված կարգավորումը ներմուծում է «պարտադիր զեկույցների» պահանջ բոլոր դատապարտյալների վերաբերյալ, ինչը ոչ միայն չի բխում ԵՄ նախարարների կոմիտեի թիվ 2010/1 Պրոբացիոն կանոններից, այլև հղի է անարդյունավետության վտանգով: Անարդյունավետ է հնարավոր սակավաթիվ օրեր կամ ամիսներ վերահսկողության տակ գտնվելու ենթակա անձի համար ծախսել 80 օր, մարդկային, տեխնիկական ու ֆինանսական միջոցներ և այլն:

14) Նույն հոդվածի 10-րդ մասի կարգավորումը ենթադրում է զեկույցների «հավաքը» ՔԿ հիմնարկում, ավելին՝ ՔԿ հիմնարկի կողմից գնահատում, թե արդյոք տվյալ զեկույցը «դրական» է կամ «բացասական», որպեսզի հետո կայացնի որոշում՝ գործը դատարան ներկայացնելու կամ չներկայացնելու մասին: Սույն կարգավորմամբ խախտվում է Պրոբացիայի ծառայության իմաստն ու առաքելությունը՝ աջակցել որոշում կայացնողներին (ոչ պատիժ կատարող մարմնին) առավել անաչառ ու արդյունավետ լինելու հարցում: Բացի վերը բերված իրավական ու բովանդակային անհամապատասխանությունից, իմաստային թյուրընկալումներից, այս կարգավորումը հղի է նաև այլ վտանգներով: Դիցուք՝ մեծ վտանգ կա, որ Պրոբացիայի ծառայությունը «բանտին» այլընտրանք լինելու փոխարեն, կդիտարկվի միևնույն «ուժային, պատժողական» կառույցի մաս, ինչը մեծապես խոչընդոտելու է Պրոբացիայի մասին հասարակական ճիշտ ընկալմանը՝ սրանից բխող հետևանքներով: Այս առումով, բարդանալու է նաև վաղաժամկետ ազատվածի ու պրոբացիոն աշխատակցի միջև կոնտակտի հաստատումը, հարգանքը, փոխադարձ վստահությունը, ինչը ոչ միայն ԵՄ 2010/1 Կանոնների մոտեցումն է¹⁹, այլև արդյունավետ աշխատանքի երաշխիք:

¹⁸ «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության կանոնադրությունը հաստատելու մասին» ՀՀ Կառավարության թիվ 1256-Ն Որոշում, առ 24 օգոստոսի 2006թ., 2-րդ գլուխ:

¹⁹ Եվրոպական պրոբացիոն կանոններ (2010/1), Կանոն 21, «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16, Կանոն 16-21

15) Այս իմաստով, 115-րդ հոդվածի 6-րդ, 7-րդ, 8-րդ և 9-րդ մասերն ամրագրում են նաև ՔԿ հիմնարկի և Պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացվող զեկույցների գնահատում՝ «դրական» և «բացասական»: Բացի այն, որ զեկույցները չեն լինում «դրական» կամ «բացասական», ավելին՝ ՔԿ հիմնարկը լիազորված չէ (և չի կարող լինել) գնահատել մեկ այլ մասնագիտացված կառույցի կողմից տրված զեկույցը: Մեծ վտանգ կա լիազորությունների չարաշահման կամ, որ ՔԿ հիմնարկը չի կարողանա ստույգ գնահատել դրական և զեկույցը, թե՞ բացասական, ինչի արդյունքում կարող են խախտվել հենց ՔԿ հիմնարկի հսկողությամբ պահվող դատապարտյալների իրավունքները: Հիշյալ երկու կառույցներն իրենց բովանդակությամբ, առանձնահատկություններով, գործառույթներով ու փիլիսոփայությամբ խիստ տարբեր են, և հարկ չկա նրանց հավասարակշռել կամ հակակշռել:

16) 115-րդ հոդվածի 8-րդ մասը նախատեսում է, որ ՊՎԱ հարցը դատարան չուղարկելու մասին ՔԿ հիմնարկի որոշումը կարող է դատապարտյալի կողմից բողոքարկվել դատական կարգով: Սույն կարգավորումը, որքան էլ միտված է դատապարտյալի իրավունքներին, այդուհանդերձ, այն կրում է տեսական ու ֆորմալ բնույթ: Անգամ մեծ ցանկության դեպքում, դատարանը չի կարող, օրինակ, բավարարել այդ բողոքը, որովհետև երկու «բացասական» զեկույցի պարագայում, հիմնարկը այլ բան չէր էլ կարող անել, քան ընդունել չներկայացնելու մասին որոշում: Այստեղ չի քննարկվում նման որոշման հանգելու համար հիմք հանդիսացած զեկույցների բովանդակությունը, այլ զուտ որոշումը՝ որպես առանձին անհատական ակտ: Ուստի անհրաժեշտ է տեքստի բովանդակությունից հանել «Որոշումը կարող է բողոքարկվել առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան որոշումն ստանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում:» բառերը կամ հստակեցնել բողոքարկման արդյունքում դատաքննության առարկան:

17) Նույն հոդվածի 9-րդ մասը նախատեսում է ևս մեկ կառույցի՝ Դատախազության դերակատարությունը ՊՎԱ գործընթացում՝ այսպիսով այս գործընթացը վերածելով բազմօղակ շղթայի (ՔԿ-Պրոբացիա-Վարչություն-Դատախազություն-Նախարարություն-Դատարան), բյուրոկրատական, թղթատարությամբ հագեցած ու անվերջանալի թվացող շրջափուլի: Արդյունքում բազմաթիվ խնդիրների առջև են կանգնելու դատապարտյալի հետ անմիջական աշխատող ՔԿ հիմնարկը, Պրոբացիոն աշխատակիցը և հենց դատապարտյալը (առնվազն՝ փոստատարության կամ ծավալուն վարչարարության պատճառով վաղաժամկետ ազատման օրը ուշացնելու և նոր վերահաշվարկների կարիքի պատճառով): Ավելին, չի կարգավորված, թե քանի օրում է դատախազը կամ տեղակալը իրավունքների խախտման դեպքում միջնորդություն ներկայացնում, չի նշված նաև, թե Նախարարը քանի օրում է քննության առնում ու պատասխանում, ինչը կարող է հանգեցնել բազմաթիվ խնդիրների:

18) Նույն հոդվածի 10-րդ մասում անհրաժեշտ է դատարան ներկայացվող փաստաթղթերում առկա անձնական գործից քաղվածքը փոխարինել բուն անձնական գործով՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատարանին անհրաժեշտ կլինեն ուսումնասիրել զեկույցներում վերլուծված տվյալների առկայությունը, դրանց հիմքերը և այլն: Չի բացառվում, որ, օրինակ, բջջային հեռախոս պահելու հիմքով տարբեր անգամներ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկված լինելու հանգամանքը դատարանը գնահատի ոչ վտանգավոր, թեև զեկույցներում այս խնդիրը կարող էր և այլ կերպ գնահատված լինել:

Զեկույցում անդրադարձ է կատարվել նաև ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական ծառայության և Պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորման հարցերին: Տվյալ հարցի շուրջ կատարված վերլուծությունը փաստում է, որ.

1) Պրոբացիան, ի տարբերություն ՔԿ ծառայության, կատարելով առավել մեծ քանակությամբ ու տարաբնույթ գործառույթներ, վերահսկելով մոտ 2 անգամ ավելի շատ դատապարտյալների, առնվազն 2020 թվականի կտրվածքով ունի ՔԿ Ծառայությունից մոտ 21 անգամ սակավ բյուջե:

2) Ինչպես ՔԿ ծառայության, այնպես էլ Պրոբացիայի ծառայությունում, բյուջեի առյուծի բաժինը հասնում է աշխատավարձային ֆոնդին (Պրոբացիայի դեպքում՝ 371819700, որը կազմում է ողջ բյուջեի 70%-ը):

3) Մեկ դատապարտյալի վրա կատարվող ուղղակի ծախսը ՔԿ հիմնարկներում կազմում է ավելի քան 2700 ՀՀ դրամ:

4) Եթե դիտարկենք այսօր գործող ՀՀ պրոբացիայի ծառայության կարգավիճակն այն իմաստով, որ այն, ունենալով խիստ սահմանափակ բյուջե, չունի առանձին կառույցի կարգավիճակ, սեփական բյուջե և ինքնուրույն չի իրականացնում ծառայությունների պատվիրակում ուղիղ շահառուների համար, ապա կարելի է պնդել, որ Պրոբացիայի ծառայության շահառուները ուղղակի ծախսի իմաստով պետության համար հաշվարկվում են 0 (զրո) դրամ:

5) Այդուհանդերձ, դիտարկելով Պրոբացիայի ծառայության ողջ բյուջեն որպես շահառուի համար ոչ ուղղակի ծախս, կարելի է ենթադրել, որ Պրոբացիայի ծառայության 1 շահառուի օրական ծախսը կազմում է միջինը մոտ 312 (երեք հարյուր տասներկու) ՀՀ դրամ ($530179700/4661/365 = 312$), ինչը մոտ 9 անգամ պակաս է ազատազրկվածի օրական միջին ծախսից (2742 ՀՀ դրամ):

Այսպիսով, ամփոփելով կատարված ողջ ուսումնասիրությունը կարելի է ներկայացնել հետևյալ առաջարկությունները.

1) Վերանայել հանցավորության վերաբերյալ վիճակագրությունը՝ այն դարձնելով առավել հարուստ, տեսանելի և կանխատեսելի:

2) Առավել հաճախ կիրառել ազատազրկմանն այլընտրանք պատժատեսակները՝ հատկապես ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների գործերով:

3) Քրեական օրենսգրքում կատարել փոփոխություն և նախատեսել առանձին պատժատեսակ «հասարակությունում մինչև 3 տարի ժամկետով վերահսկողության իրականացումը» հատկապես ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների գործերով: Սույն կարգավորումը հնարավորություն կտա նվազեցնել անձին անհարկի ազատազրկելու մասին որոշում կայացնելը, ապա նոր այդ ազատազրկումը պայմանականորեն չկիրառելը:

4) Առաջարկվում է նաև վերանվանել ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը՝ «ազատազրկումը պայմանականորեն չկիրառելը» վերտառությամբ: Մա հնարավորություն կտա ոչ միայն խուսափել պատիժը ազատազրկման հետ նույնացնելու «պատժողական» մոտեցումից, այլև ըստ էության վերաբերվել Պրոբացիայի ծառայությանը, քանի որ այն, իրապես, հենց պատիժ (նաև հարկադրանքի այլ միջոցներ) կատարող մարմին է՝ բացառապես հասարակությունում²⁰:

5) Ազատազրկումներին այլընտրանք պատիժների և միջոցների խթանման նպատակով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի և Պրոբացիայի մասին ՀՀ օրենքի վերանայման արդյունքում ներդնել և զարգացնել մինչդատավճռային զեկույցների կազմման և դատարանին ներկայացման ինստիտուտը՝ ապահովելու համար առավել անաչառ, արդյունավետ և անձակենտրոն դատական ակտերի կայացումը՝ հանուն համայնքի անվտանգության:

6) Որպես կարճաժամկետ լուծում՝ առաջարկվում է հատկապես դատարանների համար հանցագործություն կատարած անձի հանցածին կարիքների և ռիսկերի ցուցիչների և դրանց գնահատման ուղեցույցի մշակում, որի արդյունքում ևս դատարանները կկարողանան

²⁰ Տե՛ս, «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ Օրենք, առ 17 մայիսի 2016 թվական, հոդված 4 և ԵՄ Նախարարների կոմիտեի 2010/1 Առաջարկությունները պրոբացիայի կանոնների մասին, 1-ին մաս, «Պրոբացիայի սահմանումը» ենթավերնագիր: Հայերեն տարբերակը հասանելի է հետևյալ հղումով http://www.translation-centre.am/pdf/Translat/EU_Other/Recommend/CERec_2010_1_am.pdf:

առավել ճշգրիտ գնահատել անձի՝ հանրային վտանգավորության աստիճանը և ընտրել վերջինիս համար առավել արդյունավետ պատժատեսակը:

7) Վերանայել կալանավորումը որպես խափանման միջոց միջնորդելու և բավարարելու դատական և նախաքննական մարմինների մոտեցումները՝ այն իրապես դիտարկելով որպես ամենավերջին ու ծայրահեղ միջոց: Այս իմաստով, թեև ՀՀ ԱԺ կողմից առաջին ընթերցմամբ ընդունված նոր Քրեական դատավարության օրենսգրքը վերացրել է կալանքի կիրառման և մեղսագրվող արարքի համար ՔրՕր-ով նախատեսվող առավելագույն պատաժափի կապը²¹, այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է հնարվորինս արագ վերանայել գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ մասում շարադրված «...որի համար նախատեսվող ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը մեկ տարուց ավելի է» բառակապակցությունը:

8) Անհրաժեշտ է վերանայել ողջ քրեական արդարադատության մարմինների կողմից ներկայացվող հաշվետվությունները առնվազն՝ հանցավորության, դրա քննության, խափանման միջոցների և դատավճիռների մասերով՝ ինտեգրելով ողջ տեղեկատվությունը Ոստիկանության, Քննչական մարմինների, Դատախազության, Դատարանի, Քրեակատարողական ու Պրոբացիայի ծառայությունների միջև: Հաշվետվությունները պիտի արձանագրեն հանրապետության տարբեր մարմինների արձագանքը հանցավորությանը՝ առհասարակ և դրանց նկատմամբ կիրառված քրեաիրավական միջամտություններին՝ մասնավորապես:

9) Այս իմաստով, սույն Զեկույցը կարող է հիմքերից մեկը հանդիսանալ, դիցուք կալանքի վերաբերյալ առավել ընդգրկուն ու խորը վերլուծություն իրականացնելու համար: Առնվազն անհրաժեշտ է կալանքի միջնորդությունները դիտարկել տվյալ տարում արձանագրված հանցագործությունների, այդ հանցագործությունների քննության, ավարտված ու դատարան ուղարկված գործերի, այդ գործերից մեղադրյալների թվաքանակի, նրանց վերաբերյալ կալանք միջնորդելու, այնուհետ այդ միջնորդությունների լուծման եղանակի ամբողջության մեջ: Բայց դրա համար անհրաժեշտ է առնվազն հաշվետվություններից տեսնել, թե օրինակ 2018 թվականին հանրապետությունում գրանցված 24678 դեպքից²² որքան մասն է մնացել քրեական արդարադատության համակարգում, որ փուլում, ինչպես տարանջատել ընտրված քրեաիրավական միջոցները ընթացիկ ու նախկին տարվա գործերի համեմատությամբ և այլն:

10) Մյուս կարևոր գործոնը դատարանների ծանրաբեռնվածությունն է: Սակայն այստեղ ևս, ինստիտուցիոնալ իմաստով, գործոնը որ կարող էր նպաստել թե՛ դատարանների գերծանրաբեռնվածության նվազեցմանը (նպաստելով նաև անազատության մեջ մնալու ժամանակահատվածի հնարավոր անհարկի ձգձգումներին) և թե՛ առավել անձակենտրոն արդարադատության իրականացմանը, կարծում ենք (դատավորների թվաքանակի ավելացմանը զուգահեռ կամ դրա փոխարեն) արտադատարանական լուծումների ինստիտուցիոնալ զարգացումն է (diversion՝ արտադատական լուծում կամ mediation՝ քրեական գործերով հաշտեցման ինստիտուտ): Այս լուծումները հնարավորություն են տալիս, հատկապես ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործությունների դեպքում, քրեական գործն ավարտել (կամ կասեցնել) քննչական կամ դատախազական օղակներում՝ նվազեցնելով թե՛ դատարանների ծանրաբեռնվածությունը, թե՛ դատական նիստի մասնակիցների մոտ հնարավոր լարված ու խիստ հուզական ապրումները:

11) Ուստի, առաջարկում ենք նաև ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսել մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի ընդլայնում (հատկապես անչափահաս և մինչև 21 տարեկան երիտասարդների համար)՝ կարճելով կամ կասեցնելով տուժողի հետ հաշտության պայմաններով քրեական գործերը և մեծապես ֆիլտրելով դատարան հասնող գործերի քանակը:

²¹ Տե՛ս հետևյալ հղումով՝ http://www.parliament.am/draft_docs/7/K-637.pdf, հոդված 118:

²² Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.armstat.am/file/article/sv_12_19a_540.pdf: